

RABA PRETEKLOSTI NA PRIMERU ANALIZE HISTORIČNE NARACIJE O SLOVENSKO-HRVAŠKI MEJI V ISTRI

Vida ROŽAC DAROVEC

Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: vidarozacdarovec@gmail.com

IZVLEČEK

Članek obravnava politično rabo zgodovine na primeru analize zgodovinopisne naracije v publicističnih in zgodovinskih prispevkih o slovensko-hrvaški meji. Na stiku dveh nekoč tesno povezanih narodov je vzniknila tipična mitološka zgodovinska naracija in to v trenutku, kot je razpadla Jugoslavija. Analiza zgodovinopisnih del kaže na dve ravni obravnave, znanstveno in "aktivistično". Gre za dva različna tipa diskurza, ki obravnavata problem razmejitve vsak na svoj način. Prvi poskušajo vzdrževati distanco do aktualnih političnih razmer, drugi pa prikazujejo mejo med Slovenci in Hrvati kot krivično, za kar krivijo tako slovensko politiko kot stroko.

Ključne besede: slovensko-hrvaška meja, zgodovinopisje, politična raba, nacionalni miti

L'USO DEL PASSATO SULL'ESEMPIO DI UN'ANALISI DEL DISCORSO STORICO RELATIVO AL CONFINE SLOVENO-CROATO

SINTESI

Il presente contributo discute dell'uso politico della storia sull'esempio di un'analisi della narrazione storiografica in articoli giornalistici e storici che trattano del confine sloveno-croato. Sul punto d'incontro di due nazioni, un tempo strettamente legate, è nata la tipica narrazione storica mitologica proprio nel momento della disintegrazione della Jugoslavia.

Un'analisi delle opere storiografiche indica due livelli di lettura, quella scientifica e quella "attivista". Si tratta di due tipi di discorso contrastanti, che affrontano il problema della demarcazione dei confini ciascuno a modo suo. I sostenitori del primo cercano di mantenere le distanze dalla situazione politica attuale, quelli del secondo presentano il confine tra gli Sloveni e i Croati come ingiusto, incolpandone sia la politica sia il corpo legale sloveni.

Parole chiave: confine sloveno-croato, storiografia, uso politico, miti nazionali

UVOD

Zadnja v nizu razmejitev v Istri je razmejitev med Slovenijo in Hrvaško, ki je bila v administrativnem smislu vzpostavljena po drugi svetovni vojni, državna meja pa je postala šele po razpadu Jugoslavije. Nova meja je odnose med državama postavila pred novo realnost, saj zanjo še danes ni potrebnega soglasja obeh držav. Spornih odsekov meje je več, najbolj zapleten in za Slovenijo pomemben pa je problem istrskega odseka oz. razmejitve Piranskega zaliva, kjer ni bilo jasno izoblikovane historične meje, pa tudi meja na morju ni bila nikoli določena. Konflikt med državama je sprožil intenzivno ukvarjanje s preteklostjo hrvaško-slovenskih odnosov tako med zgodovinarji kot aktivistično javnostjo, zato bom v članku poskušala na konkretnem primeru prikazati, kakšna je lahko raba preteklosti v politične namene.

Čeprav je bilo o politični rabi preteklosti že veliko napisanega, refleksija na to temo na Slovenskem še ni prisotna v zadostni meri. V ta namen se zdi zanimivo razmišljanje Jacquesa Revela o sodobni vlogi in dilemah zgodovinarjev, zapisano v uvodniku zbornika *Political uses of the past* (2002). Ko so zgodovinarji v drugi polovici 19. stoletja postali profesionalna skupnost, je problem objektivnosti v zgodovinoisju postal ena osrednjih debat zgodovinarske srenje. Že takrat so se zavedali, da se morajo zgodovinarji ograditi od fascinacije s politiko, verjeli pa so, da lahko to dosežejo s pozitivistično metodo oz. tako, da dosledno sledijo virom. Kmalu se je izkazalo, da je praktično vsak historični diskurz podvržen politični rabi, bodisi preko intermediacije avtorja ali njegovega občinstva, bodisi zaradi posebnega odnosa med obema. Takšni so denimo primeri naracije o izvoru posameznih skupnosti (npr. utemeljevanje fašistične imperialistične politike z obujanjem rimskega “mare nostrum” ...). Najbolj očitno pa prihaja do politične rabe zgodovine pri utemeljevanju nacionalne skupnosti s pomočjo nacionalne zgodovine.

Revel poudarja, da se morajo zgodovinarji zavedati, da pišejo več kot le avtorizirano različico preteklosti, saj ne pišejo le za svoje kolege, temveč tudi za širšo javnost. Odgovorni so za kroženje reprezentacij in argumentov ter repertoar vsebin in oblik, ki so utelešene v skupni kulturi od 19. stoletja dalje. Zgodovinarji so bili v 20. stoletju soočeni s številnimi epistemološkimi vprašanji, ki so prestavila fokus s t. i. velike naracije na druge vidike, kot je npr. *history from below* itd. V zadnjem času pa se po mnenju Revela zgodovinarji soočamo s hitro rastjo študijev sodobnosti (*contemporary*) oz. sedanjosti kot dominantne kategorije, ki je danes ključni pojem, vključno s pojmi, kot so: sedanjost, memorija, identiteta, genocid, odgovornost. Ob tem gre poudariti, da so zgodovinarji v tem procesu zamudniki, izpodrivajo pa jih novinarji in drugi publicisti. Zgodovinarji so se znašli pred dilemo, ali lahko “pišejo živo zgodovino” in podajajo svoja videnja dogodkov, ki so se pravkar zgodili, saj zgodovina ni več rezervirana samo za zgodovinarje (Hartog, Revel, 2002, 1–11).

Če se povrnemo k nacionalni zgodovini, je potrebno poudariti, da nacija konstituirata dve temeljni komponenti: skupni spomin na preteklost in želja po skupnem življenju. Kolektivni spomin je prežet z mitološko strukturirano skupno zgodovino, od slave, žrtvovanja, skupnega trpljenja, upora itd., kar čustveno motivira pripadnike skupnosti in jih na ta način povezuje. Nacionalni miti zato igrajo pomembno konstitutivno vlogo znotraj nacionalnih zgodovin. Zgodovinarji so sicer pogosto kritični do mitologizacije preteklosti

(Kolstø, 2002, 18, Ferenc & Prekovšek (ur.), Ferenc, M., Prekovšek, B. (ur.), 2006). Eric Hobsbawm denimo meni, da bi se morali zgodovinarji upreti vzpostavitvi nacionalnih, etničnih in drugih mitov. Poudarja, da morajo zgodovinarji opozarjati na take zgodovinsko-ideološke zlorabe (Hobsbawm, 1–16). Nasprotno pa etno-simbolisti, kot sta npr. Smith in Armstrong, govorijo o generativnem potencialu etničnih mitov. V knjigi *Myth and memory of the nation* (1999) Smith pojasnjuje, da so nacionalni miti, poleg simbolov in skupnega spomina, konstitutivni element vsakega naroda. Vsebinsko so utemeljeni na starejših zgodovinskih obdobjih v funkciji utrjevanja legitimnosti in enotnosti modernih narodov, ki so se izoblikovali v nacionalnih procesih 19. stoletja. Podobno tudi George Schöpflin razume mit kot sredstvo, s katerim se neka skupnost (narod) vzpostavlja in krepi temelje svojega obstoja, svoj sistem morale in drugih vrednot. Po njegovem mnenju je vsebina mita pomembnejša od točnosti zgodovinskih dejstev (Hosking, Schöpflin, 1997, 19). Raba preteklosti je univerzalen fenomen. Vprašljivo pa je to, da se “druge” skupnosti ne le uporablja, temveč tudi zlorablja v neprimerne, manipulativne namene. Ta problematika je običajno osrednji problem interetničnih odnosov med dvema etničnima skupnostma, ki si delita isti politični prostor (Schöpflin, 2010, 93).

ZGODOVINSKA NARACIJA MED “AKTIVISTI” IN STROKO

Pregled zgodovinskega diskurza o slovensko-hrvaški meji potrjuje zgornje teze. Na stiku dveh, nekoč tesno povezanih narodov, je vzniknila tipična mitološka zgodovinska naracija, in to v trenutku, ko je razpadla Jugoslavija. Ker je zgodovinski kriterij eden od kriterijev za določanje meje, se je k njemu zatekla Slovenija, medtem ko se Hrvaška pri zagovarjanju svojih ozemeljskih interesov zateka k argumentom mednarodnega prava. Zato se ne gre čuditi, da je v zadnjem desetletju na Slovenskem ugledalo luč sveta kar nekaj znanstvenih monografij, zbornikov in raziskovalnih projektov ter nekaj simpozijev na temo slovensko-hrvaške meje in odnosov.

V nadaljevanju bomo poskušali ugotoviti, v kolikšni meri razhajanja slovenske in hrvaške politike vplivajo na interpretacijo skupne preteklosti.

Tudi pregled zgodovinskih del, in njihov odmev v javnosti, ki se ukvarjajo s slovensko-hrvaško preteklostjo, kaže, da se zgodovinarji soočajo s konkurenco za “zgodovinsko resnico”. Dela, ki se ukvarjajo s to problematiko, lahko razdelimo na dva sklopa. Prvi sklop vključuje dela t. i. “nacionalističnih aktivistov”, ki praviloma selektivno odbirajo ugotovitve zgodovinske stroke in jih opremijo z aktualnim potrebam prirejenimi in z dokazi nepodprtimi podatki¹. V tesnem sodelovanju s politiko oz. z nekaterimi političnimi in parapolitičnimi skupinami se angažirajo pri utemeljevanju “pravične” ali “prave” meje in prikazovanju zgodovinske krivice, ki so jo Slovencem v zgodovini storili Hrvati. Gre za čustveno nabit diskurz, ki govori celo o genocidu nad na Hrvaškem živečimi Slovenci, ki je po njihovem mnenju v slovenskem zgodovinopisju “zamolčan”. Na podlagi njihove argumentacije, bi morala biti bodisi cela Istra slovenska, bodisi bi morala segati vsaj do meje piranske dekanije oz. do nekdanjih piranskih upravnih mej.

1 Povečini gre za ljubitelje zgodovine ali za akademsko izobražene v drugih znanostih.

Druga skupina avtorjev, večinoma iz vrst akademsko izobraženih zgodovinarjev,² poudarja, da bi se morala zgodovinska stroka ograditi od aktualne konfliktna politike, ker sta v preteklosti slovenski in hrvaški narod zgledno sodelovala in se predvsem zaradi skupnih interesov medsebojno podpirala, kar bi morala početi tudi v prihodnje. To je v uvodniku na simpoziju slovenskih in hrvaških zgodovinarjev *Perspektive slovensko-hrvaške obmejnosti* (2009) v Kopru poudaril tudi zgodovinar J. Pirjavec, ki pravi:

Razhajanja v politični kulturi in mentaliteti so izbruhnili na dan v zvezi z vprašanjem razmejitve, posebej v Piranskem zalivu, na katerega so udarili politiki enega in drugega tabora, ker vedo, da si bodo s populizmom kovali dobičke na volitvah. (Pirjavec, 2009, 17).

To seveda še ne pomeni, da se profesionalni zgodovinarji gibljejo izven političnega diskurza, se pa jasno zavzemajo proti rabi zgodovine za netenje političnih konfliktov. Tako npr. Petar Strčić v zborniku slovenskih in hrvaških avtorjev, ki sta ga uredila Darko Darovec in Petar Strčić, *Slovensko-hrvaško sosjedstvo : Hrvatsko-slovensko susjedstvo*, poudarja zahtevo po pisanju zgodovine, ki temelji na zgodovinskih virih³:

Ali za razliko od apeninski historiografa od samog početka, u načelu, ne upadamo u sličnu zamku, te se, gotovo u cjelini svi hrvatski i slovenski historiografi i dalje drže znanstvenih principa. A to znači – u prvome su planu vrela, arhivska građa i sličan izvorni material. (Strčić, 2011, 17).

Zbornik nato niza vrsto primerov skupnega zglednega sodelovanja dveh “bratskih” narodov v preteklosti, njegov namen pa je, kot urednika poudarjata v uvodniku, ... *poiskati in ponuditi skupne stične točke nerešenih in spornih vprašanj med državama.* (Darovec, Strčić, 2011, 11). Gre torej za poskus vzpostavitve *skupne zgodovine*, ki ne bo poglobljala razlik med narodoma.

Čeprav je v zgodovinski stroki izšlo precej del na omenjeno temo, lahko z gotovostjo trdimo, da zgodovinarji ni pristalo na populistični nacionalizem, kar pa v razgretem političnem ozračju ni zadovoljilo ne politične in ne širše javnosti. Marko Zajc na primer v članku *The Slovenian-Croatian Border: History, Representation, Innovation* (2015) strne pet bistvenih značilnosti “nacionalističnega pogleda na zgodovino” zgodovine slovensko-hrvaške meje: uporaba anahronizmov, napačna metodologija, protislovja oziroma nedoslednosti, osredotočenost na “premike” odsekov meje brez historičnega konteksta in prepričanje v “naravnost” in starodavnost nacionalnih identitet (Zajc, 2013).

Najbrž je prav zato na plodna tla padla publicistična dejavnost skupin, ki smo jih poimenovali “aktivisti” in ki na osnovi, kot sami pravijo, “spregledanih” in “zamolčanih dejstev” razlagajo, kaj je “v resnici” “slovensko” in kaj “hrvaško”. Skupna značilnost vseh teh del je *viktimizistični diskurz*, ki sodi med najbolj preverjene mitotvorne (*myth*

2 Pri tem je mišljeno, da so zgodovinarji po svoji osnovni izobrazbi in delujejo v okviru zgodovinske stroke.

3 Čeprav to samo po sebi ni pogoj za kritično zgodovinarstvo.

making) strategije pri tvorjenju oz. povezovanju nacije. Njihova izvajanja utemeljujejo ozemeljske zahteve, ki bi jih morala slovenska politika odločneje postaviti nasproti hrvaški. Slovenci so po nekaterih mnenjih živeli najmanj do reke Mirne, po drugih pa celo do Reke. V širši javnosti in medijih so bili zaradi čustvenega naboja dobro sprejeti, kljub ali prav zaradi redukcionizma, poenostavljanja in zagovarjanja neracionalnih zahtev. Razloge za to gre prav gotovo iskati v mitoloških elementih omenjenih študij, ki se nanašajo predvsem na krivice, ki naj bi jih Slovencem prizadejal sosednji narod.

Argumenti, ki jih je razvila skupina aktivistov okrog “Civilne iniciative za pravično mejo v Istri”, so naleteli na posluš tako v delu politike kot tudi med parapolitičnimi nacionalističnimi skupinami (Goriški panterji, Hervardi, Tudi tu je Slovenija, stranka SNS z Zmagom Jelinčičem, stranka SLS in Zavod 25. junij). Ne glede na pomanjkljivo argumentacijo so vsa navedena dela, ali vsaj nekatera izmed njih, doživela zelo dober sprejem v javnosti in medijih. Delo Franca Kuneja *Zamolčana Istra. Kaj nam je bilo Slovencem do sedaj prikrito?* (2006) je bila v juniju 2007 tretja najbolje prodajana knjiga v največji slovenski knjigarni Konzorcij. Kot pravi avtor, ga je k pisanju navedel dolgoletni neprijeten občutek,

... da nam Hrvati brez kakršnega koli občutka sramu delajo krivico in s tem povezano posredno ali neposredno škodo, ki se ga danes, še posebno po objavi zadnje ankete o priljubljenosti Slovencev, ne morem znebiti ... (Kunej, 2007).

Avtor pravi, da javnosti in stroki razkriva doslej neznana dejstva, ki se nanašajo na zgodovinsko pripadnost Istre. Delo obravnava “doslej neznano” delo hraškega zgodovinarja dr. Stjepana Srkulja *Hrvatska povjest u devetnaest karata* (1937), ki naj bi razkrivala doslej “neznana dejstva”, in sicer:

- da Istra ni bila poseljena s Hrvati in da so jo pribežniki z ozemlja današnje Slovenije skupaj z avtohtonim prebivalstvom poseljevali že pred prihodom Slovanov ter tudi pred prihodom Hrvatov na Balkan (avtorji so zagovorniki venetske teorije o slovenski etnogenezi);
- da Istra skozi zgodovino nikoli ni bila sestavni del Hrvaške niti ni bila pod njeno upravo;
- da Hrvaški ni pripadalo Jadransko morje v današnjem obsegu in da je bila v nekaterih obdobjih celo brez izhoda na morje oziroma brez obale;
- da je Kranjska vključevala Istro in je imela izhod na morje v Kvarnerju;
- da je Hrvaška želela priključiti Istro k svojemu ozemlju prvič v svoji zgodovini (1943) kot zaveznica nacistične Nemčije, kar je Nemčija preprečila;
- da sklicevanje na določbe Avnoja nima pravne podlage za priključevanje in zasedbo Istre;
- da cona B ni bila sestavni del Hrvaške, ampak skrajno minimalno priznano območje.

Nadalje je Zavod 25. junij izdal zbornik *Slovensko-hrvaška meja v Istri – preteklost in sedanost* (2004) pod uredništvom Duše Krnel Umek. Zbornik se dotika tako aktualnih pravopolitičnih vprašanj kot tudi zgodovine. Zgoraj navedene teze, ki jih zasledimo pri Kuneju, utemeljuje tudi glavna urednica zbornika. Njena osnovna teza je, da so:

Slovenci v 19. stoletju naseljevali istrski polotok do reke Mirne, ponekod pa še južneje. Na reki Mirni je bila zadnja mednarodno priznana meja Svobodnega tržaškega ozemlja, cone B, od 1947 do 1954. Istra nikoli v zgodovini do leta 1945 ni bila v okviru upravne enote, ki bi združevala Hrvate, pač pa je bila v okviru enot, ki so združevale Slovence kot večinski narod [.....] Piranska občina je vse do leta 1952 obsegala tudi področje Savudrije in Kaštela. Po tem letu pa je bil v lasti piranske občine in njenih občanov tudi velik del ozemlja na levem bregu Dragonje, ker meja med republikama nikoli ni bila določena. (Krnel-Umek, 2013, 14).

Ob tem je potrebno pripomniti, da je bila, kot najbrž vsi vemo, Svobodno tržaško ozemlje (STO) začasna državna tvorba, ki ni bila formalno-pravno potrjena s strani mednarodne skupnosti in ni bila ne hrvaška ne slovenska.

Prav tako je v vseh navedenih delih moč zaslediti, da so bili skozi vso zgodovino slovenski politiki omahljivci, ki niso znali in zmogli zastopati pravih interesov ljudstva, in se je zato Slovincem zaradi njihove nesposobnosti zgodila zgodovinska krivica, oz. hrvaški “zgodovinski dolg” Slovincem, saj je po drugi svetovni vojni nova meja med Italijo in Jugoslavijo sledila “etničnemu ravnotežju”, se pravi, da naj bi ostalo v Italiji približno toliko Jugoslovanov, kolikor je v Jugoslaviji ostalo Italijanov. Po nekaterih ocenah naj bi bilo od 114.000 Jugoslovanov, ki so ostali pod Italijo, 109.000 Slovencev in 5000 Hrvatov. Na to je pred zgoraj navedenimi avtorji opozoril že Vlado Habjan, sicer zagovornik venetske teorije, ki v svoji knjigi *Mejniki slovenske zgodovine* (1997) kot ključni vidik slovensko-hrvaških odnosov izpostavlja vidik “slovenske žrtve”:

Velike so bile slovenske žrtve za Jugoslavijo, ki se kažejo kot ozemeljski prispevki republiki Hrvaški in to v več pogledih: od geostrateških, vojaških, do nesorazmerij v jezikovnih izgubah... (Habjan, 1997, 180).

Po njegovem mnenju so slovenski politiki zgrešili takoj po osvoboditvi, v letih od 1945 do 1954, nato pa še ob osamosvojitvi leta 1991. Slovenski narod naj bi bil žrtev nevednih in omahljivih elit, tj. “odpovedovalnih” politikov, pa tudi *naših zgodovinarjev, ki so v slovenstvu preslabo zakoreninjeni. Isto velja za slaviste, geografе in še koga. Vsi so se kot vrag križu izogibali spregovoriti o strateških potrebah Slovenije in o zahtevah slovenskih prebivalcev ob slovensko-hrvaški meji.* (Habjan, 2003, 36–41).

Zanimivo pa je, da vsi zgoraj navedeni avtorji, ki se poslužujejo te teze, vede ali nevede zamolčijo, da je o tem pisal že pokojni zgodovinar Bogo Grafenauer v prvi številki revije *Acta Histriae*, ki pravi:

Klasičen primer te vrste je vprašanje urejanja slovensko-hrvaških vprašanj v in ob Istri. Slovenci smo plačali današnjo posest Istre z najbolj dragocenim plačilom – z dovolj velikim številom slovenskih ljudi, ki so zaradi načela mednarodne diplomacije o “etničnem ravnotežju” razmejitev celotnega prostora (med mejama avstrijske monarhije 1918 in rapalske meje Italije 1920) ostali na strnjenem slovenskem ozemlju zunaj svoje države. (Grafenauer, 1993, 43).

Poleg tega Grafenauer argumentirano ovrže še nekatere druge “mite” o istrskem polotoku, ki so se za takratne aktualne potrebe pojavili v slovenski javnosti in medijih v času osamosvajanja Slovenije in po njej in se v slovenskih medijih ter javnosti vlečejo vse od takrat pa do danes (Grafenauer, 1993, 19).

Glede pregovorne “omahljivosti” slovenskih politikov pa zgodovinar Marko Zajc v knjigi *Kjer se slovensko neha in hrvaško začne* ugotavlja ravno nasprotno:

Slovenci so bili zelo omejeni na svoj prostor, in če bi se še natančno omejili proti Hrvaški, bi se bolj “zabili” sami vase. Zdi se mi, da so ravno s tem, ko se niso omejevali proti Hrvatom, svoj prostor povečali – identificirali so se lahko z veliko večjim prostorom, in to jim je dajalo veliko večjo samozavest proti drugim t. i. nacionalnim sovražnikom. (Zajc, 2013, MMC).

Nadalje Zajc razlaga, da se je slovenski nacionalizem, ki se je tedaj šele razvijal, naslonil na idejo jugoslovanstva in na Hrvate kot del slovanskega sveta. Hrvati so bili edini sosede, ki Slovencev niso ogrožali. Ko so se naslonili na Hrvate, ni bilo želje, da bi postavili natančno mejo, ampak so imeli to mejo za nekakšen prehod med slovenstvom in jugoslovanstvom, v smislu “saj smo vendar bratje, zakaj bi se preveč ločevali” (Zajc, 2013, MMC).

Da so tudi danes zunanjepolitične razmere podobne tistim iz preteklosti je opozarjal v zgoraj omenjenem referatu tudi Pirjevec:

... da je, upoštevajoč legitimne interese obeh Republik, teba spor čimprej zgladiti. Tudi zato, ker imata obe državi nevarnega soseda, ki še ni prbolel afronta ob koncu druge svetovne vojne, ko mu je zmagovita stran vsilila, da se “odpove” na škodo Hrvaške in Slovenije ozemljem, o katerih je prepričan, da so legitimno njegova. (Pirjevec, 2009, 17).

Kljub aktualnosti problematike vprašanje slovensko-hrvaškega razmejevanja nikakor ni zadostno raziskano. Tako še vedno ni v zadostni meri pojasnjena vloga federacije oz. partijskega vrha, kar omogoča razne špekulacije.

Sicer obstaja nekaj študij, kot sta npr. študija Leona Marina, ki je v zborniku *Slovensko-hrvaška meja v Istri* (2004) pisal o razmejitvi rekrutacijskega ozemlja med slovenskimi in hrvaškimi partizani, ki je pozneje postala osnova za razmejitev med republikama, in študija Darje Mihelič v delu *Ribič, kje zdaj tvoja barka plava* o delu Zwittrovega Znanstvenega inštituta pri Izvršnem odboru OF, kasneje pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, ki je med vojno pripravljal smernice za razmejitev med hrvaškim in slovenskim rekrutacijskim ozemljem, čeprav je veliko večjo pozornost namenjal zunanjim mejam.

Kljub temu da, skupina “aktivistov” vseskozi operira s pojmom pozabe, pa svoje teze utemeljuje prav s pomočjo redukcionalizma in zgodovinske pozabe, saj želijo na vsak način prikazati, da so slovenski komunistični voditelji med vojno in po njej sledili diktatu partijskega vrha in niso v zadostni meri zastopali nacionalnih interesov.

Prav tako se dela “aktivistov” ne trudijo razumeti okoliščin, v katerih so se slovenski in hrvaški partizani pogajali za mejo in ne upoštevajo nekaterih referenčnih študij zgo-

dovinarjev (Grafenauer, Mihelič, Ostanek, Darovec ...), ki prikazujejo napore takratnih oblasti, da bi med Slovenci in Hrvati potegnili mejo na etničnih načelih. Spregledujejo tudi vir, ki ga je za hrvaško stran opravil profesor Roglič z Jadranskega inštituta na Sušaku (več o tem Bagarič, 2015, v tisku) in za katerega je med prebivalstvom v Istri opravil anketo, ki je skupaj z avstrijskimi štetji objavljena v *Cadastre national* 1946.

Etnično mejo je v Istri in tudi drugod v obmejnih prostorih, kjer gre za funkcionalno povezana in prepletena območja, težko določiti. Nenazadnje so bila nekatera naselja, kot recimo Savudrija, večinsko poseljena s prebivalci, ki so se opredeljevali za Italijane. Zato lahko razpravljamo, ali je prav, da je ta ali ona vas ostala na tej ali oni strani meje, vendar ne moremo spregledati dejstva, da so po vojni začrtali mejo po etničnem oz. jezikovnem principu. Zato je težko sprejeti populistično, a vsesplošno sprejeto razlago, da sta mejo določila Kardelj in Bakarič za gostilniškim omizjem, saj zanjo razen nepotrjenih govoric nimamo nobenega dokaza.

Med tistimi, ki menijo, da smo Slovenci po vojni izgubili priložnost, da bi razširili svoje ozemlje, je tudi zgodovinarica Darja Mihelič, ki v svoji knjigi *Ribič, kje zdaj tvoja barka plava* (2007) ugotavlja, da smo Slovenci po vojni zamudili priložnost, da bi dobili vsaj Savudrijo, vendar pa se zaveda, da je za nazaj take napake težko popravljati. Miheličeva je kritična tudi do povojnih političnih akterjev in zgodovinarjev, ker naj bi se ti preveč zanašali na Rutarjevo narodnostno mejo na Dragonji, ki naj ne bi upoštevala prepletenosti obmejnega območja. Miheličeva nadalje domneva, da je pri Rogličevi anketi, ki jo je izvajal Jadranski inštitut s Sušaka, pri popisih prihajalo do manipulacij z neukim in nepismenim prebivalstvom, saj so popis opravljali predstavniki hrvaških regionalnih oblasti (Mihelič, 2007, 101–103). Dokaz za to naj bi bil ogromen porast hrvaško opredeljenih v primerjavi s prejšnjimi štetji. Vendar pa dejstvo, da se v nekaterih vaseh v enem popisu izreka večina prebivalcev za eno nacionalnost, pri drugem pa za drugo, ne kaže le na možne manipulacije oblasti, pač pa tudi na nejasno izoblikovano identiteto obmejnega prebivalstva, kar so potrdile terenske raziskave, ki sem jih v letu 2004 opravila v obmejni vasi Rakitovec (Rožac Darovec, 2004). Iz raziskave je razvidno, da so se prebivalci tega območja prej delili na Istrane in Čiče kot pa na Slovence in Hrvate. Prav tako lahko govorimo o funkcionalno tesno povezanem območju, kjer se je proces *nation building* oz. oblikovanja nacionalne identitete zanesel iz centrov in se je pričel med drugo svetovno vojno ter takoj po njej, ko je meja postala upravna meja med republikama Slovenijo in Hrvaško. Takrat je med prebivalstvom z obeh strani meje prišlo do prvih trenj in jasne ločnice tudi med navadnimi ljudmi. Tako se denimo Rakitljani spominjajo prve razmejitve že med vojno, ko je prišlo do razhajanja s Hrvati glede vprašanja meje v Istri. Po sporazumu zastopnikov Osvobodilne fronte slovenskega dela Istre in zastopniki hrvaškega osvobodilnega gibanja na Maliji februarja 1944, s katerim so določili mejo med slovenskim in hrvaškim rekrutacijskim ozemljem, so Rakitljani sodili v slovenski del Istre, a se s tem niso strinjali in mogli sprizniti na hrvaški strani, saj je bil prej Rakitovec pod bužeško občinsko upravo, čeprav so se Rakitljani, z izjemo enega štetja, večinoma izrekli za Slovence. Zato so hrvaški partizani in aktivisti iz Čičarije pritiskali na Rakitljane, ki so morali mlade fante mobilizirati in jih poslati v hrvaško partizansko vojsko v Lanišče v Čičariji in od tu v Gorski Kotar. Pričevanja vaščanov govorijo o tem, da so jih Čiči ustrahovali, da bodo požgali vas, če ne bodo

svojih mladeničev poslali v hrvaške partizane. Zaradi strahu pred maščevanjem, ker je veliko vaščanov v času Italije sodelovalo v fašističnih organizacijah, so vaščani organizirali mobilizacijo in marca 1944 izpeljali vpoklic Rakitljanov v hrvaško partizansko vojsko. Dogodkov se spominjata vaščana, ki sta bila tudi sama mobilizirana:

... decembra so gori u Čičih formirali partizansko brigado. I poljer je Keko, ki je godo rimoniko u Brestu ino je bil povezan sz Čiči, reku, da treba, da gremo. Ma niso imeli pravice nas mobilizirat, mi smo bili Slovenci. Ma naši so se anka sami ponudili, ker so eni bili upišeni u partito fašista. Ino so se bali, ma oni so organizirali odbor; za predsednika so dali starega Tarantina. Je pršu Keko ino je klical vse, ki so imeli same sine, ino je reku Keko: <Fanti moji, kaj čakaste, še niste šli u partizane, čejo nas Čiči zapalit, ku ne boste šli.> ... In taku smo poljer šli marca gori u partizane, jaz ino pokojni Marjo Birbov i Šilar smo zboleli ino smo se vrnili, drugi so šli u Gorski kotar. I Čiči so u tem cejte pobrali eno žensko ino enega moškega i jih hitli u fojbo, gori u Čičariji. Ene par mladih pup so jih teli anka, ma so jih naši aktivisti rešili. (Rožac Darovec, 2014).

Ne smemo pozabiti niti dejstva, da se je leta 1956 meja v slovensko korist korigirala in so pod Ljudsko republiko Slovenijo prešli vasi Pregara in Gradin ter njihovi zaselki, katerih prebivalci so se v vseh štetjih izrekli za hrvaško govoreče in so bili rekrutirani v hrvaško brigado Vladimirja Gortana. Kljub pritiskom so se zaradi preživetvenih razlogov uprli možnosti, da bi bili pod hrvaško oblastjo, saj bi bili v tem primeru odtrgani od svojih stoletnih središč, Kopra in Trsta, njihov najbližji center pa bi bila oddaljena Reka.

Ko smo vaščane spraševali po razlogih za nezadovoljstvo s pripojitvijo k Hrvaški, nam je najstarejši vaščan (r. 1913), navedel kot glavni razlog za nezadovoljstvo predvsem ekonomske in ne etnične ali nacionalne razloge:

... je bilo nekaj groznega, najbližji center je bila Reka, ko si tel kej prodat si maral poč narprej peš do Rakitovca kakih 25 km, polje pa z vlakom do Pivke i od tan do Reke. Se ni dalo.

Na vprašanje, ali se niso tako upirali zato, ker so se čutili Slovenci, pa je zamahnil z roko:

Ki zna kaj smo bli. Jaz son se rodu Josip, tu je hrvatsko ime, klicali so me Pepi, po taljansko, i zdej so Jože, ma narveč me je pijažila Italija. Smo imeli Hrvatskega župnika, učitelja, tle je bla prej Italija, son bil taljnaski vojak. Ki zna kaj smo bli. Ma zdej, ja zdej, smo Slovenci, ker tu je sada Slovenija. So nas priključili nazaj leta 1956, ma vse do sendesetih let smo bili pod faro u Zrenju na Hrvatski strani. Starejši še zmeron molimo u hrvatskem jeziku.

Iz pričevanja lahko razberemo identitetno zmedo, ki so jo navadni ljudje doživljali ob spremembah meja in oblasti; vsaka od njih jim je vsiljevala tudi lastno nacionalno pri-

padnost. Ljudje ob meji so na nek način ponotranjili tudi več identitet hkrati (slovensko, hrvaško in italijansko), zato lahko v tem okolju pri določenem delu prebivalstva, ki so bili deležni različnih homogenizacijskih pritiskov, mirno govorimo tudi o t. i. hibridnih identitetah.

Slovensko-hrvaška republiška meja sprva ni bila dojeta kot pomembna ločnica. Ljudje z obeh strani meje so imeli še naprej tesne stike, zadeve pa so se zapletle po osamosvojitvi obeh držav, ko je administrativna meja postala državna, zgodovinsko zgledni odnosi med narodom pa so zaradi nekaj sto kvadratnih metrov ozemlja postali nevrtačilna točka v regiji.

ZAKLJUČEK

Primer zgodovinskega diskurza o razmejevanju v Istri je tipičen primer politične rabe zgodovine oz. načina, kako se lahko preteklost odbira za potrebe aktualne politike. Raba zgodovine je univerzalen fenomen, na katerega niso imuni niti zgodovinarji, pri čemer pa je sporno dejstvo, da je treba zgodovinske okoliščine obravnavati v kontekstu časa, ko so nastajale, in ne v kontekstu aktualnih političnih potreb. V konkretnem primeru je treba razumeti čas po drugi svetovni vojni, ko so bili Slovenci soočeni s pogajanjem za meje z Avstrijo in Italijo, kar je bila tudi bistvena preokupacija takratnih oblasti. Prav tako, denimo v času administrativnega razmejevanja med republikama Slovenijo in Hrvaško, partijski vrh ni toleriral sporov med jugoslovanskimi narodi, saj je bilo poudarjanje nacionalnih interesov izven konteksta komunistične ideologije. To danes lahko razumemo ali kot omahovanje slovenskih politikov ali pa kot politiko možnega v tedanjih zaostrenih političnih razmerah.

Zato je potrebno poudariti, da morajo humanistične znanosti k problemu pristopiti s transnacionalnim pristopom in primerjalno analizo ter proučevati mehanizme delovanja, vpliva percepcije in transmisije nacionalnih spominov na razdeljene etnične skupnosti, s ciljem preprečevanja politične rabe preteklosti, ki zavira povezovanje in integracijo tako na lokalni kot tudi na širši globalni ravni.

THE USE OF HISTORY ON THE EXAMPLE OF AN ANALYSIS OF THE
HISTORICAL DISCOURSE CONCERNING THE SLOVENE-CROATIAN
BORDER

Vida ROŽAC DAROVEC

Science and Research Centre, University of Primorska
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: vidarozacdarovec@gmail.com

SUMMARY

A review of the historical discourse regarding the Slovene-Croatian border confirms the preliminary hypothesis that politics has considerably affected the interpretation of the history of Slovene-Croatian relationships. At the point of contact of two nations that used to be closely connected, a typical mythological historical narration began emerging at the time of Yugoslavia's disintegration. While Slovenia in general relies on history as one of the criteria to observe in border demarcation, Croatia in turn tends to defend its territorial interests by resorting to the arguments taken from international law. Unsurprisingly, the topic of the Slovene-Croatian border and relations has given rise to quite a few scientific monographs, proceedings and research projects, as well as several symposiums in Slovenia in the past decade.

The case of establishing the border in Istria clearly shows how politics can interfere with expertise and how selective the current politics can be in the representation of the past.

Key words: Slovene-Croatian border; historiography, political use, national myths

VIRI IN LITERATURA

- Bagarič, P. (2015):** Popis Jadranskega instituta u Istri 1945. godine. *Acta Histriae*, 23, 3, (v tisku).
- Cadastre national de l'Istrie... (1946):** Cadastre national de l'Istrie d'après le Recensement du 1er Octobre 1945. Sušak, Institut Adriatique.
- Darovec, D. & Strčić, P. (2011):** Slovensko-hrvaško sosjedstvo : Hrvatsko-slovensko susjedstvo. Koper. Univerzitetna založba Annales.
- Ferenc, M., Prekovšek, B. (ur.) (2006):** Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, Zveza zgodovinskih društev.
- Grafenauer, B. (1993):** Miti o Istri in resnica Istrskega polotoka. *Acta Histriae*, 1, Koper, 5–52.
- Habjan, V. (2003):** Zgodovinska zasidranost Slovencev v Istri. Ljubljana, Društvo 2000.
- Habjan, V. (1997):** Mejniki slovenske zgodovine. Ljubljana, Društvo 2000.
- Hartog, F., Revel, J. (2002):** Historians and the Present Conjuncture. V: Levi, G., Revel, J. (ur.): *Political Uses of the Past: The Recent Mediterranean Experiences*. Frank Cass, London, 1–12.
- Hobsbawm, E. (1995):** *The age of Extreme*. Abacus, London.
- Hosking, G. A. & Schöpflin, G. (1997):** *Myths and Nationhood*. New York, Rutledge.
- Kunej, F. (2006):** Zamolčana Istra. Kaj nam je bilo Slovincem do sedaj prikrito? Ljubljana, Debora.
- Krnel-Umek, D. (2004):** Slovenci na Jadranu. V: Krnel-Umek, D. (ur.): *Slovensko-hrvaška meja v Istri*. Ljubljana, ČGP, Ljudska čebela, 13–31, dostopno na: http://www.25junij.si/publikacija/slo-hr_meja_v_istri.pdf (20. 10. 2013).
- Marin, L. (2004):** Dogovor o organizacijsko-teritorialni (vojaškopravni) razmejivti je ostal temelj za poznejšo mejo med republikama. V: Krnel-Umek, D. (ur.): *Slovensko-hrvaška meja v Istri*. Ljubljana, ČGP, Ljudska čebela, 47–67, dostopno na: http://www.25junij.si/publikacija/slo-hr_meja_v_istri.pdf (20. 10. 2013).
- Mihelič, D. (2007):** Ribič, kje zdaj tvoja barka plava? Koper, Založba Annales.
- Pirjevec, J. (2009):** Slovensko-hrvaški odnosi v polpretekli zgodovini. *Glasnik UP ZRS*, 14, 5, 17.
- Rožac Darovec, V. (2004):** Meje in konfini. Koper, Založba Annales.
- Smith, A. (1995):** *Myth and memory of the nation*. Oxford, Oxford University Press.
- Schöpflin, G. (2010):** *The dilemma of Identity*. Tallin, Tallin University Press.
- Zajc, M. (2006):** Kje se slovensko neha in hrvaško začne. *Slovensko-hrvaška meja v 19. in na začetku 20. stoletja*. Ljubljana, Modrijan.
- Zajc, M. (2015):** The Slovenian-Croatian Border: History, Representation, Inovation. *Acta Histriae*, 23, 3, (v tisku).
- Zajc, M. (2013):** Hrvatje so edini sosjedje, ki nas niso ogrožali. MMC, <http://www.rtvsi.si/slovenija/hrvati-edini-sosjedje-ki-slovencev-niso-ogrozali/90040> (28. 10. 2013).